

Резюме

Бакалинская О. О. Проблемы и тенденции доказывания фактов недобросовестной конкуренции в хозяйственной деятельности.

В статье исследуются актуальные проблемы выявления и доказывания фактов недобросовестной конкуренции в деятельности антимонопольных органов Украины. Автор предлагает определить на законодательном уровне стандарт-минимум (пороговый показатель), достижение которого позволяет квалифицировать соответствующее поведение субъекта хозяйствования как недобросовестную конкуренцию, а также расширить доказательную базу фактов недобросовестной конкуренции. В частности, при обнаружении фактов недобросовестной конкуренции надлежащими доказательствами должны признаваться опросы потребителей и результаты социологических исследований.

Ключевые слова: недобросовестная конкуренция, введение в заблуждение, вводящая в заблуждение информация, защита прав потребителей.

Summary

Bakalinska O. Problems and tendencies of proving facts of unfair competition in economic activity.

The article examines current problems of identifying and proving the facts of unfair competition in the work antimonopoly authorities of Ukraine. The author defines in law minimum standard (thresholds), the achievement of which allows classifying appropriate behavior of the entity as unfair competition, as well as expanding the evidence base facts of unfair competition, particularly in detection and prevention of violations in the form of dissemination of information that is misleading.

Key words: unfair competition, misrepresentation, information that is misleading, protection of consumer rights.

УДК 347.4

М. М. ДЯКОВИЧ

Мирослава Михайлівна Дякович, доктор юридичних наук, доцент Львівського національного університету імені Івана Франка

ПРИПИНЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВОВІДНОШЕННЯ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ

У цивільному праві одним із способів захисту цивільних прав та інтересів є припинення правовідношення. У зобов'язаннях, які виникають між сторонами договору, це, відповідно, розірвання вказаного договору.

Метою статті є встановлення правової природи припинення правовідношення шляхом розірвання договору або відмови від нього, а також дослідження їх характерних ознак.

Однак розірвання договору необхідно відрізнити від припинення зобов'язань, в тому разі й за договором. Не кожне припинення зобов'язання може бути підставою зміни або розірвання договору. Наприклад, припинення зобов'язання смертю фізичної особи (ст. 608 ЦК України) ніколи не буде підставою для розірвання договору, оскільки для розірвання договору необхідна воля сторони, яка не може бути виражена померлою особою.

Така обставина може бути підставою для зміни договору у зв'язку із заміною особи в даному зобов'язанні. Наприклад, зобов'язання може бути виконане правонаступником померлого (ст. 1282 ЦК України).

Припинення зобов'язання виконанням (ст. 599 ЦК України) також не може бути підставою як для зміни, так і для розірвання договору, оскільки змінити або розірвати можна тільки не виконаний договір.

Доволі часто до нотаріусів звертаються особи, які уклали договір, нотаріально його посвідчили та пізніше мають бажання внести до змісту цього договору зміни або розірвати цей договір. Таке бажання сторін договору, як правило, тісно пов'язане з необхідністю змінити чи припинити існуюче правовідношення у зв'язку з порушенням його однією зі сторін. Зазвичай, коли це супроводжується конфліктом інтересів осіб, які уклали такий договір, і цей конфлікт не перекладається в площину їх домовленостей, то справи слід вирішувати у судовому порядку. Але конфлікт можна вирішити за допомогою домовленостей, тобто вчиненням правочину.

У п. 7 глави 1 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 296/5, передбачено внесення змін або розірвання договору, який був оформлений письмово та нотаріально посвідчений. Зобов'язальне правовідношення має, як мінімум, дві стадії: виникнення та припинення зобов'язання. У юридичній літературі ведуться дискусії з приводу співвідношення суб'єктивного права і права на його захист. Одні автори вважають право на захист самостійним суб'єктивним правом, яке виникає в уповноваженій особі лише в момент порушення її первісного матеріального права і реалізується в межах охоронних цивільних відносин¹. На думку інших, право на захист є складовою того чи іншого конкретного цивільного суб'єктивного права². А. М. Блащук та О. В. Дзера вважають, що право на захист є лише похідним від зобов'язального суб'єктивного права та існує як правовідношення у сукупності з фактором порушення³. Із змісту ст. 599 ЦК України вбачається, що виконання і припинення договірних зобов'язань збігаються. На думку О. В. Дзери, з припиненням чинності договору не завжди зникають правові зв'язки між суб'єктами договірних зобов'язальних правовідношення. Певна частина цих зв'яз-

ків може зберігатися, зокрема, щодо невиконаних обов'язків або захисних відносин в межах встановлених законом строків позовної давності⁴.

Отже, найпоширенішим і логічним способом припинення чинності договору, як вважає Т. В. Боднар, звичайно ж, є належне його виконання, юридичною метою якого зрештою є набуття суб'єктами договірною зобов'язання відповідно до закону права на майновий результат виконання⁵. Належне виконання зобов'язання є підставою припинення договірних відносин.

Законодавство надає сторонам право розривати укладений договір за взаємною згодою, якщо інше не встановлено договором чи законом (ч. 1 ст. 651 ЦК України). Так, А. М. Блашук і О. В. Дзера переконані, що за домовленістю сторони можуть розривати договір за будь-яких ситуацій, навіть за відсутності порушень з однієї чи обох сторін (як-от у зв'язку із втратою інтересу в обох сторін; за ініціативою однієї зі сторін).

Інші вчені, серед них В. М. Коссак⁶, В. І. Цікало, О. С. Яворська⁷ вважають, що з припиненням зобов'язання, яке випливає з договору, відсутні будь-які підстави для розірвання договору. Ми також підтримуємо таку позицію.

Правові наслідки, які визначені ч. 4 ст. 653 ЦК України, підсилюють нашу позицію, оскільки сторони не мають права вимагати повернення того, що було виконане ними за зобов'язанням до моменту розірвання договору, якщо інше не встановлено договором або законом.

Якщо розірвання договору є підставою припинення невиконаних зобов'язань, то яку роль законодавець відводить правовій категорії, що визначена ст. 214 ЦК України, а саме відмові від правочину? Слушною є позиція І. Г. Бабич, яка досліджувала терміни «відмова від договору», «відмова від зобов'язання», «відмова від правочину», «відмова від виконання зобов'язання», а також «розірвання договору». Як зауважила дослідниця, підстав для розмежування понять «відмова від договору» та «відмова від зобов'язання» немає, оскільки особа, відмовляючись від договору як правочину, одночасно відмовляється і від прийнятих на себе зобов'язань, своїх прав та обов'язків за договором⁸.

Так, відповідно до цієї норми особи, які уклали дво- або багатосторонній правочин, мають право за взаємною згодою сторін, а також у випадках, передбачених законом, відмовитись від нього навіть у тому разі, якщо його умови повністю ними виконані. У зазначеній статті безпосередньо не визначені правові наслідки відмови від договірного правочину.

У ч. 4 ст. 214 ЦК України підкреслюється, що правові наслідки відмови від правочину встановлюються законом або домовленістю сторін. Водночас ст. 214 ЦК України не передбачає односторонньої відмови від договірного правочину. У загальних положеннях ЦК про зобов'язання не наведено конкретні підстави односторонньої відмови від зобов'язання, але ст. 615 ЦК України надає стороні право на відмову від зобов'язання частково або повністю у разі порушення цього зобов'язання другою стороною.

Автори підручника «Цивільне право України» вважають, що юридична взаємна відмова від договірного зобов'язання, як випливає із змісту ч. 3 ст. 214 ЦК, також є договором, що має укладатися у тій самій формі, в якій було вчинено правочин (мається на увазі правочин, від якого сторони відмовляються). У цьому договорі вони мають право здійснити розподіл майна, збитків тощо. На жаль, положення глави 16 про відмову від правочину не узгоджуються з положеннями ч. 1 ст. 651 ЦК, яка визначає порядок припинення договірною зобов'язання за домовленістю сторін про зміну або розірвання договору. Отже, так чи інакше, у разі взаємоузгодженої відмови від договору фактично відбувається розірвання договору, а тому взаємна відмова відповідно має оформлятися правочинном про розірвання договору, а не про відмову від нього, оскільки в ЦК відсутня така підстава припинення договору⁹. З. В. Ромовська переконана, що відмова від договору і розірвання договору – це різні правові категорії. Відмова від договору, зауважує вона, має наслідком двосторонню реституцію, а у разі розірвання договору він втрачає чинність лише на майбутнє¹⁰.

О. В. Дзера вважає, що наслідки у вигляді двосторонньої реституції настають у разі визнання правочину недійсним, а не відмови від нього. Інша справа, як зазначає вчений, коли за взаємною згодою сторони відмовляються від договору, тоді вони можуть передбачити реституцію та інші правові наслідки. Спірним є твердження, що розірваний договір завжди втрачає чинність на майбутнє, адже сторони мають право визначити правові наслідки щодо всього виконання до моменту розірвання договору¹¹. Ми поділяємо ці погляди частково та вважаємо, що взаємна відмова від договору, як випливає із змісту ч. 3 ст. 214 ЦК України, є договором, що має укладатися в тій самій формі, в якій було вчинено правочин, від якого сторони відмовляються.

Укладення договору відчуження нерухомого майна за законом (ст. 334 ЦК України) підлягає нотаріальному посвідченню. Відповідно, права на нерухоме майно підлягають державній реєстрації. Якщо договір відчуження нерухомого майна посвідчує нотаріус, то він виконує і обов'язки державного реєстратора стосовно реєстрації права власності.

Аналіз ст. 347 ЦК України дає можливість переконатись у тому, що відмова від правочину – це окремий правочин, оскільки однією з підстав припинення права власності є відмова від права власності. Отже, алгоритм дій нотаріуса як державного реєстратора буде таким: після посвідчення правочину про відмову від договору нотаріус здійснює реєстрацію переходу права власності до попереднього власника у зв'язку з відмовою від права власності на майно, речове право на яке підлягає державній реєстрації.

Можливість сторін розірвати укладений ними договір за взаємною згодою, яка може бути і наслідком так званої домовленості, що досягнута сторонами під час медіативних процедур нотаріуса, змінює потенціал сучасного нотаріату та розширює його можливості як юрисдикційного органу, покликаного забезпечити охорону й захист суб'єктивного права та інтересу учасників правовідносин.

Нотаріус на сьогодні не просто створює документи за зразком «заготовок», «без живого змісту», він виступає гарантом законності, правопорядку та достовірності.

У доктрині права усталеним є погляд, що суб'єктивне право – це юридично визначена міра можливої поведінки управомоченої особи з метою задоволення потреб (інтересів) останньої. Характерними ознаками суб'єктивного права як правової можливості є: належність особі права на підставі закону; визначеність повноважень управомоченої особи, як правило, в законі; залежність варіативності поведінки управомоченої особи щодо здійснення правомочностей від її волі; спрямованість на задоволення потреб (інтересів) управомоченої особи з дотриманням прав та інтересів інших осіб; можливість вимагати належної поведінки від зобов'язаних осіб та можливість його захисту при порушенні¹². Такий погляд є актуальним для нотаріального провадження. Особа сама визначається як з підставами виникнення правовідношення, так і з їх припиненням. Підставою виникнення правовідношення може бути будь-який з перелічених у ст. 11 ЦК України юридичний факт, здійснений на основі суб'єктивного волевиявлення особи.

Закон надає особі можливість вступати у відповідні правовідносини та їх припиняти. Так, згідно з ст. 214 ЦК України особа, яка вчинила односторонній правочин, має право відмовитися від нього, якщо інше не встановлено законом. Якщо такою відмовою від правочину порушене право іншої особи, ці права підлягають захисту. Відмова від правочину вчиняється у такій самій формі, у якій було вчинено правочин. Правові наслідки відмови від правочину встановлюються законом або домовленістю сторін. Правочин є підставою виникнення правовідношення. Відмова від правочину є підставою його припинення. Водночас припинення правовідношення розглядається ст. 16 ЦК України як спосіб захисту прав та інтересів. Отже, слід розмежувати припинення правовідношення у результаті відмови від правочину як акт волевиявлення учасників та припинення правовідношення як спосіб охорони і захисту прав та інтересів. Для останнього характерною є загроза порушення суб'єктивних прав або наявність факту порушення.

В основу концепції нової редакції, запропонованої нами, покладено різний підхід до зміни та припинення нотаріально посвідченого договору. У разі зміни договору зобов'язання сторін змінюються відповідно до змінених умов, предмета, місця, строків виконання тощо. У разі відмови від договору зобов'язання сторін припиняються за будь-яких обставин, навіть за відсутності порушень з однієї чи з обох сторін, і тут немає значення, чи умови договору вже виконані. Розірвання ж договору є підставою для припинення тільки не виконаних зобов'язань за цим договором. Отже, припинення правовідношення розглядається нами як акт волевиявлення учасників, а припинення правовідношення шляхом відмови від правочину внаслідок загрози порушення суб'єктивних прав – як спосіб охорони і захисту прав та інтересів.

¹ Крашенинников Е. А. Структура субъективного права и право на защиту / Е. А. Крашенинников // Защита субъективных прав и гражданское судопроизводство. – Ярославль, 1977. – С. 15; Ромовская З. В. Защита в семейном праве / З. В. Ромовская. – М., 1998. – С. 280–281; Дзера І. О. Цивільно-правові засоби захисту права власності в Україні / І. О. Дзера – К., 2001. – С. 17–18.

² Советское гражданское право: в 2-х ч. / под ред. В. Ф. Маслова, А. А. Пушкина. – Х., 1983. – Ч. 1. – С. 248; Братусь С. Н. Юридическая ответственность и законность / С. Н. Братусь. – М., 1986. – С. 73–74.

³ Договірне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Т. В. Боднар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнецова та ін.; за ред. О. В. Дзери. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 275.

⁴ Там само. – С. 279.

⁵ Там само. – С. 18–19.

⁶ Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України ; вид. 2-е, змін. і доп. / за ред. В. М. Коссака. – К. : Істина, 2008. – 992 с.

⁷ Яворська О. С. Договірні зобов'язання про передавання майна у власність: цивільно-правові аспекти / О. С. Яворська. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2009. – 384 с.

⁸ Бабич І. Г. Розірвання договору та принцип справедливості / І. Г. Бабич // Римське право і сучасність: Матеріали міжнар. наук. конф. / І. Г. Бабич ; за заг. ред. Є. О. Харитонова. – Одеса : Фенікс, 2014. – С. 51.

⁹ Цивільне право України / за ред. О. В. Дзери та Н. С. Кузнецової. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – Кн. 1. – С. 183–185.

¹⁰ Ромовська З. В. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар / З. В. Ромовська. – К., 2003. – С. 212.

¹¹ Договірне право України. Загальна частина: навч. посіб. / Т. В. Боднар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнецова та ін.; за ред. О. В. Дзери. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 294.

¹² Борисова В. І. До проблеми самостійних правових можливостей суб'єктів цивільних правовідносин / В. І. Борисова // Актуальні проблеми приватного права. – Х., 2014. – С. 12.

Резюме

Дякович М. М. Припинення цивільного правовідношення як спосіб захисту.

Стаття присвячена дослідженню припинення цивільного правовідношення як акта волевиявлення учасників і як способу охорони і захисту прав та інтересів учасників цивільного правовідношення. Оскільки юридична природа розірвання договору залишається дискусійною, досліджено позиції науковців з цього питання. Визначено різницю між правовими поняттями «розірвання договору» та «відмова від договору».

Обґрунтовано ефективність використання у нотаріальній практиці юридичного факту припинення правовідношення шляхом укладення договору про відмову від правочину.

Ключові слова: припинення правовідношення, акт волевиявлення учасників, спосіб охорони і захисту прав та інтересів, розірвання договору, припинення зобов'язання, відмова від правочину.

Резюме

Дякович М. М. Прекращение гражданского правоотношения как способ защиты.

Статья посвящена исследованию прекращения гражданского правоотношения как акта волеизъявления участников и как способа охраны и защиты прав и интересов участников гражданского правоотношения. Поскольку юридическая природа расторжения договора остается дискуссионной, исследованы позиции ученых по этому вопросу. Определена разница между правовыми понятиями «расторжение договора» и «отказ от договора».

Обоснована эффективность использования в нотариальной практике юридического факта прекращения правоотношения путем заключения договора об отказе от сделки.

Ключевые слова: прекращение правоотношения, акт волеизъявления участников, способ охраны и защиты прав и интересов, расторжение договора, прекращение обязательства, отказ от сделки.

Summary

Dyakovych M. Suspension of civil legal relation as a mean of protection.

The article is dedicated to the research of civil legal relation suspension as an act of will of participants and as a mean of protection and defence of their legal rights and interests. While legal nature of contract dissolution is still under discussion, positions of scientists concerning this question are analysed. The difference between legal notions “contract dissolution” and “contract refusal” is determined. Effectiveness of legal fact of legal relations suspension in notarial practice is substantiated by the conclusion of agreement on legal act refusal.

Key words: legal relation suspension, act of will of participants, mean of legal rights and interests protection and defence, dissolution of contract, suspension of obligation, legal act refusal.

УДК:347.1

В. К. АНТОШКІНА

*Валерія Костянтинівна Антошкіна, доцент
Університету банківської справи Національного
банку України*

РОЛЬ ПРАВОЧИНУ, КОРПОРАТИВНИХ АКТИВ У ПРОЦЕСІ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН

Усі галузі вітчизняного права, в тому числі цивільне право, характеризуються наявністю значних правових особливостей, які відображають природу регульованих ними відносин. Серед основних характерних рис цивільного права відзначають наступні: широта сфери його дії, а, відповідно, і обширність і складність цивільного законодавства; історичні корені цивільного права; вплив міжнародно-правового регулювання; метод цивільно-правового регулювання (диспозитивність, самоорганізація); захист порушених прав за допомогою впливу не так на особистість правопорушника, а на його майно. Ці особливості відіграють важливу роль, у тому числі у правильному тлумаченні цивільно-правових норм, ось чому є необхідним їх докладне вивчення і врахування при здійсненні такої діяльності. Саме тому предметом нашого дослідження буде один із вказаних аспектів цивільного права, а саме – начала самоорганізації та їх вплив на здійснення правоінтерпретаційної діяльності. Основи самоорганізації базуються на принципі диспозитивності й зумовлені особливостями механізму цивільно-правового регулювання. На підставі цих основ відбувається формування актів локального регулювання (корпоративні), укладення договорів, здійснення односторонніх правочинів і т.п.

Питання регулювання правовідносин із застосуванням індивідуальних актів були предметом розгляду як фахівців із загальної теорії права – Ю. О. Тихомирова В. М. Горшенева, С. С. Алексєєва, так і вчених-цивілістів – Б. Є. Лернера, М. М. Сібільова, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. С. Якушева, але в рамках нашого дослідження необхідно визначити і проаналізувати ті особливості правочинів та корпоративних актів, які безпосередньо впливають і мають обов’язково враховуватися при здійсненні правоінтерпретаційної діяльності.

На сучасному етапі зростання обсягів правового регулювання поєднується з розвитком процесу саморегуляції. Співіснування двох механізмів правового розвитку цивільного права: державного регулювання і саморегулювання має давню історію. Правове регулювання в усі часи є державно-правовим за своїм змістом, у різні періоди ним встановлюються такі, що різняться за обсягом, межі саморегулювання.

Кореляція цих механізмів правового регулювання визнається вченими різних напрямів. Так, юристи трактують правове регулювання як поєднання державного регулювання і саморегулювання права¹. Економісти більш розширено вирішують дане питання, виокремлюючи чотири види регулювання – державне, спільне регулювання бізнесу і влади, делеговане саморегулювання, добровільне саморегулювання².

Більший простір для реалізації юридичними і фізичними особами своїх правових можливостей відкриває саме індивідуальне правове регулювання, у тому числі договірне саморегулювання, в якому якнайповніше проявляються активність, ініціатива й заповзятливість суб’єктів права.